

PODRUČJE MJESNOG ODBORA KOZALA KROZ POVIJEST

Kozala

Plan grada i luke Rijeka
(von Benko), 1776, detalj

Carl von Mayr
Tvornica papira i Kozala
(1831.)

Antonio Pirisi
Rijeka polovinom 19. st.

KOZALA, strmi predio sjeverno od Starog grada, današnji izgled počeo je poprimati od sredine 19. st. Do tada ovo je područje bilo uglavnom zasađeno vinogradima i maslinicima. Posjednici su većim dijelom bili kaptol, augustinski samostan, crkva Sv. Barbare, crkva Sv. Luke i razne bratovštine.

Od građanskih vlasnika ističu se Bernardin Nikolić, Tomo i Jakov Šebelj, Matija Skitar, Zorzi Franković, Franjo i Zorzi Lenić.

Naziv Kozala javlja se već u 15. st. O povijesti Kozale govore i tradicionalni toponimi koji su se koristili u nekadašnjoj Općini Kozala, a danas su u uporabi u razgovoru ili su njima imenovane ulice i lokaliteti: 1438. – Goljak, Kozala i Rastočine, 1448. – Brdo, 1449. – Krasa, 1458. – Klibac, 1524. – Sv. Katarina, 1546. – Dražica, 1567. – Žakalj, 1572. – Pulac, Zvir, 1594. – Leha, 1676. – Kalvarija, 1778. – Mikačeva Draga, Zvezda, 1787. – Loza, Mandrija, 1784. – Belveder, 1793. – Beleni, 1803. – Prezid, Skadanj, 1840. – Brašćine, Breno, Gaj, Gobino, Kalić, Kapitanovo, Kruševo, Ledine, Morićevo, Padež, Sebastijansko, Vozrinj, Vrtača, Žlebi, 1842. – Krasica, Pod Bući, Preko, Rošići i 1858. – Podbadanj.

Do 1780. godine grad Rijeka (*Terra Fluminis*) bio je opasan zidom koji se protezao današnjim ulicama Žrtava fašizma, Supilovom, Korzom, Ante Starčevića i Pavla Rittera Vitezovića. Oko zidina bio je jarak, a između njega i zidina uski prostor, poznat kod nas pod nazivom barbakan.

Prostor izvan zidina, *districtus terrae Fluminis*, protezao se uz Rječinu do Grohova i Cerovice. Godine 1872. okrug je podijeljen na tri podopćine: Drenova, Kozala i Plase. Stanovnici su bili izjednačeni s građanima Rijeke, a župan, izabran od naroda, stajao je na čelu podopćina i bio je odgovoran Municipalnom zastupstvu u Rijeci.

Porastom stanovništva i poticanjem gospodarske politike početkom 18. st. car Josip II. donio je odluku o rušenju gradskih bedema i kula.

Rušenjem zidina lice grada počinje se mijenjati, formiraju se nove gradske četvrti, slijede daljnje izgradnje i u smjeru sjevera. Kultivirane zelene površine postale su gradilišta, ruše se crkve i kapele, a stari vlasnici imanja nestaju.

Neki dosadašnji nazivi gube smisao, novonastale ulice i trгови dobivaju nove nazive, vezane uz afirmaciju talijanstva u Rijeci. Međutim, mape općina Kozala, Drenova i Plase iz 1841. i 1842. godine pokazuju da se slavensko nazivlje uspjelo sačuvati.

U kasnijim vremenima Italija je iz političko-promidžbenih razloga dio slavenskih naziva izostavila, a dio neobično ili nespretno prevela.

Grad Rijeka geografski je stiješnjen na uskom prostoru uz more iznad kojeg se uzdižu strmi brežuljci Kozale, Turnića i Trsata. Strmost terena uvjetovala je izgled naselja, stambenih kuća, ulica i stepeništa.

Od sredine 19. st. do kraja Drugog svjetskog rata na prostoru Kozale izgrađeno je niz stambenih zgrada u stilu historicizma (1845.-1900.), secesije (1900.-1925.) i moderne (1918.-1945.).

Tijekom historicizma zgrade su projektirane po uzoru na veće gradove (Budimpešta, Beč i Trst). Grade se uglavnom trokatnice i četverokatnice prilagođene planiranoj prometnoj mreži ili strmom terenu. Zbog manjka nizinskog terena i sve veće potražnje za stanovima, kuće se uglavnom podižu uvis. Prizemni prostor bio je namijenjen za poslovanje, a potkrovnji za stanovanje.

Stambene zgrade tog razdoblja mogu se podijeliti u četiri kategorije: luksuzne obiteljske (i najamne) stambene palače, standardne najamne stambene kuće, ekonomične stambene kuće i radnička naselja. Od druge polovice 19. st. grade se stambeno-poslovne zgrade ekonomsko isplative. Manji dio stanovništva gradi vlastiti stambeni prostor, a ovisno o platnoj moći na većim parcelama podižu obiteljske kuće i vile.

Domaće stanovništvo koje živi od rada na zemlji ili u tvornici gradi uglavnom jednokatnice zatvorenog volumena i pravokutnog oblika, a uz kuću se podižu objekti za smještaj domaćih životinja.

Razvojem međunarodne trgovine i industrije krajem 19. st. u Rijeku dolazi veliki broj radnika kojima je bilo potrebno osigurati obiteljski smještaj. Važnost ulaganja u izgradnju najamnih kuća uočili su neki bogatiji kapitalisti, građevinari i vlasnici zemljišta. Najveći broj obiteljskih kuća gradi se na Kozali, Mlaci i Turniću.

I za zaposlene u državnoj administraciji, javnim i državnim poduzećima (željeznici, školama, bankama), trebalo je osigurati obiteljski smještaj, a on je ovisio o rangu zaposlenika i njihovim platnim mogućnostima.

Obiteljske kuće

Baštijanova 3

Bože Milanovića 10

Vila

Brajšina 24

Kuća De Re

Laginjana 2

Autori:
Emilio Ambrosini (?) i
Matteo Glavan
Godina izgradnje: 1903.

Kuća Perich

Vjenceslava Novaka 9

Autor: G. Bellen
Godina projektiranja: 1900.

Vila

Laginjana 15

Autor: Giovanni Rubinich
Danas: *Dom mladih*

Najbogatiji građani grade vile, ali ne za povremeni boravak ili odmor (*vila rustica*), već za svakodnevno stanovanje (*vila urbana*). Vile se grade, uglavnom, na mirnim i sunčanim parcelama u blizini središta grada, a svojim izgledom i ukrasima ističu platnu moć i ukus naručitelja.

Vile

Mići Voljak 5

Finderleove stube 1

Laginjina 11

Iz tog razdoblja valja spomenuti vilu u južnom dijelu Parka Nikole Hosta u kojoj je danas smješten Državni arhiv Rijeka.

Početkom 18. st. vila je pripadala riječkom patriciju Mihovilu Androchi. Vila je mijenjala nekoliko vlasnika, da bi je 1803. godine kupio Andrija Ljudevit Adamić.

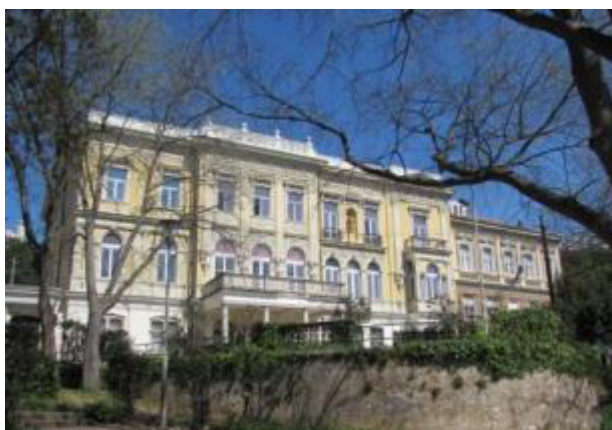
Nakon njega prelazi u vlasništvo engleskog konzula u Rijeci Johna Learda, a zatim riječkog gradonačelnika Giovannia Ciotte.

U drugoj polovici 19. st. vilu je otkupio nadvojvoda Josip, pa se nazivala i *Josipova vila (Villa Giuseppe)*.

Nadvojvoda Josip ovdje je utemeljio botanički vrt, jedan od najljepših na sjevernom Jadranu.

Krajem 1895. godine završena je rekonstrukcija vile. Godine 1916. cijeli sklop otkupila je Riječka banka i štedionica, čime sve ostaje gradu Rijeci. Između dva svjetska rata vila dobiva naziv *Vila kraljice Margerite* i u njoj su smješteni Gradski arhiv i Gradski muzej.

Vila nadvojvode Josipa

Park Nikole Hosta 2

Autori: Pietro i Rafaelo Culloti
Godina rekonstrukcije: 1895.
Danas: *Državni arhiv Rijeka*

Kozala sa Trsata – prva polovina 19. st.
(u prvom planu vila nadvojvode Josipa)

Vila Corossacz

Laginjina 1

Danas: Glazbena škola
Ivana Matetića Ronjgova
Autor: Emilio Ambrosini
Godina izgradnje: 1902.

Početak 20. st. pojavljuju se secesijski elementi u detaljima, ali elementi posthistorizma trajati će do 30-tih godina tog stoljeća. Duh secesije javlja se u Europi krajem 80-tih godina 19. st, dok se u Rijeci prva obilježja tog razdoblja vide početkom 20. st. Između 1910. i 1913. godine traje najintenzivnija stambena izgradnja koja polet gubi pred početak Prvog svjetskog rata.

Među prvima su u tom stilu projektirane vila *Corossacz* 1902. i kuća *Schittar* 1905. godine.

Vila Corossacz podignuta je u nekadašnjoj Ulici Via della Salute (danas Laginjina ulica).

Vilu je dao sagraditi Francesco Gilberto Corossacz (1856.-1942.), bankar, političar i industrijalac. U politici je bio pristalica autonomaštva i italoofil. Nekoliko puta biran je za potpredsjednika gradske skupštine, a 1914. godine izabran je za

gradonačelnika. Bio je počasni konzul Kraljevine Danske od 1914. do 1939. godine.

Obitelj Corossacz (izvorno prezime Korošac, tj. čovjek iz slovenske pokrajine Koruške) spominje se u Rijeci koncem 17. st. Bavila se bankarstvom, veletrgovinom i pomorstvom.

Arhitekt Emilio Ambrosini (1850.-1912.) je poštujući želje naručioca projektirao građevinu asimetrične kompozicije. Na južnoj strani postavljena je reljefna ženska figura

koja rukama pridržava dekorativnu krivulju i natpis *Pax*, koji je vjerovalo se, trebao vlasnicima donijeti mir njihovom domu.

Na sjevernoj strani ističe se stubišni toranj koji je veza između suterena i kata. Istočno krilo dogradili su 1912. godine arhitekti Traxler i Celligoi za Upravu Gubernije koja je vilu otkupila.

Vila u kojoj danas djeluje *Glazbena škola Ivana Matetića Ronjgova* i danas privlači pažnju elegantno oblikovanim vanjskim plaštem završenim širokom krovnom strehom s potpornim konzolama.

Ime poznatog skladatelja škola nosi od

1963. do 1978. godine, a sadašnji naziv dobila je 1992. godine. Ivan Matetić Ronjgov radio je kao nastavnik u tadašnjoj Muzičkoj školi od 1947. do 1951. godine.

Proučavao je pučke napjeve ovih krajeva i riješio je problematiku latentne harmonije te glazbe. Skladao je uglavnom vokalne skladbe temeljene na elementima pučke glazbe i obradi narodnih napjeva istarsko-primorske regije.

Glazbena škola ustanovljena je 1820. godine uz veliku zaslugu prvog učitelja Venceslava Wenzela (1774.-1835.).

Od 1855. do 1862. godine u školi je nastavnik gudačkih instrumenata bio Ivan pl. Zajc, mlađi, poznati skladatelj.

Početak 20. st. ing. Paolo Grassi urbanističkim je planom odredio današnju fizionomiju šireg gradskog centra pri čemu je uočio i prednosti i mane izgleda terena.

Planom je predložio izgradnju elitnih stambenih kvartova na sunčanim obroncima Drenove, Kalvarije, Kozale, Plasa i Škurinja.

Ivan Matetić
Ronjgov

Ivan pl. Zajc
1832.-1914.

Uglovnica Schiuca i Maxcovich

Omladinska 1 / Laginjina

Autor: Carlo Conighi
Godina izgradnje: 1911.

Proširenje grada na prostoru Kozale započinje izgradnjom današnje Laginjine ulice. Između 1903. i 1905. godine gradi se na lijevoj strani ulice stambeni niz od četiri najamne kuće ispod razine ceste.

Uglovnica Giordani

Laginjina 3

Autori: Giovanni Rubinich
Godina izgradnje: 1904.

Kuća Srića I.

Laginjina 5

Autor: Matteo Glavan
Godina izgradnje: 1905.

Kuća Srića II.

Laginjina 7

Autor: Matteo Glavan
Godina izgradnje: 1905.

Kuće za Unione Cooperativa Fiumana (U.C.F.)

Laginjina 4

Autor:
Emilio Ambrosini
Godina izgradnje:
1909.

Laginjina 6

Autor:
Emilio Ambrosini
Godina izgradnje:
1909.

Laginjina 21

Autor:
Luigi Luppis
Godina izgradnje:
1914.

Kuća Hering-Szekely

Laginjina 17

Autor:
Giuseppe Farkas
Godina izgradnje:
1909.

Kuća Scrobogna

Laginjina 10

Autor: Giuseppe Farkas
Godina izgradnje: 1908.

Vila Hadsner-Rosenthal

Laginjina 13

Autor: Giovanni Rubinich
Godina izgradnje: 1907.

Kuća Petrich

Laginjina 38

Autor: Giuseppe Farkas
Godina izgradnje: 1914.

Daljnja industrijalizacija tražila je i novi priliv zaposlenika i za njih se grade radničke četvrti, dok se za državne službenike i bolje stojeće građanstvo podižu komforni višestambeni objekti u novim ulicama, obiteljske kuće i vile okružene zelenilom.

Kuća Chiopris

Omladinska 2

Autor: Mario Ambrosini
Godina izgradnje: 1915.

Kuća Zängerle-Wolf

Omladinska 4

Autor: Mario Ambrosini
Godina izgradnje: 1915.

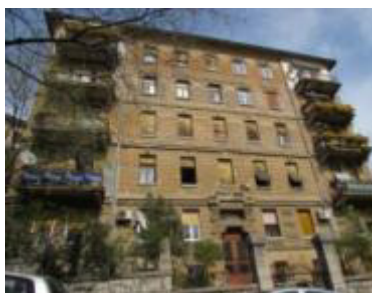
Kuća Torcoletti

Omladinska 6

Autor: Edoardo Stipanovich
Godina izgradnje: 1915.

Kuća Benco

Trinajstićeva 14

Autor:
Emilio Ambrosini
Godina izgradnje: 1909.

Kuća Predonzani

Mirka Franelića 9

Autor: Giovanni Rubinich
Godina izgradnje: 1906.

Obiteljska kuća Rizzo

Brajšina 13

Danas: Dezinsekcija d.o.o.
Autor: Pietro Fabro
Godina izgradnje: 1910.

Stambena kuća

Brajšina 2

Obiteljska kuća

Brajšina 35

Stambena zgrada

Bože Milanovića 2

Stambeno-poslovna kuća

Volčičev trg 1

Kuća Foretich

Vjenceslava Novaka 18

Autori:
Giuseppe Farkas i
Arturo Hering
Godina izgradnje: 1910.

Kuća Ossoinack

Uspon Vlahe Bukovca 3

Autor: Ugo Pagan
Godina izgradnje: 1913.

Uzvisina iznad Guvernerove palače postala je probijanjem strmih zavojitih ulica i stepeništa sve zanimljivija za stambenu izgradnju. Stepeništa nisu monumentalna ni široka, već uska i usječena među kućama i služe kao prečice između dva stambena nivoa.

Finderleove stube

Autor: Emilio Ambrosini
Godine izgradnje: 1911/13.

Obiteljske kuće

Ante Kovačića 2

Ante Kovačića 18

Kuća Ruzich

Kozala 13

Autori:
U. Clauti i F. Superina
Godina izgradnje: 1911.

Obiteljska kuća Simcich

Kozala 21

Autor: Francesco Matkovich
Godina izgradnje: 1914.

Kuća Maetich

Petra Kobeka 7

Autor: Carlo Rinaldo Hanke
Godina izgradnje: 1910.

Naručitelji izgradnje najamnih stanova bila su razna investicijska udruženja (npr. *Unione Cooperativa Fiumana*, *Società Operaia Fiumana*, *Ente Autonomo Case Economiche e Popolari*, *Società anonima per la costruzione di quartieri popolari*, *Istituto Nazionale per le Case degli Imoiegati delle Stato*), ali i gradske i državne institucije radi smještaja svojih zaposlenika i stjecanja profita.

Kuća Serdoz

Brajšina 26

Autori: R. Rusich, Carlo Conighi i Ettore Benco
Godina izgradnje: 1914/15.

Kuća Jellacich

Brajšina 28

Autor: Carlo Conighi
Godina izgradnje: 1915.

Duh vremena najbolje se, naravno, mogao izraziti u projektiranju individualnih stambenih objekata – vila. Približavanjem središtu grada postala je *vila urbana*, građena na parceli s parkom, dovoljno udaljena od prometnice i što je više moguće okrenuta suncu i moru. Vile su građene uglavnom u duhu bečke secesije i iz razloga što su se domaći graditelji školovali na politehničkim fakultetima u Budimpešti, Grazu i Münchenu. Utjecaj su izvršili i katalogi i časopisi kao i naručitelji doseljeni iz srednjoeuropskih središta.

Vila Emili

Kalvarija 9

Godina izgradnje: 1905.

Kuća Malensech

Kalvarija 29

Godina izgradnje: 1910.

Nakon završetka Prvog svjetskog rata u Rijeku je 1919. godine ušao D'Annunzio i uspostavio vlast. Rapalskim ugovorom iz 1920. godine Kraljevina SHS i Kraljevina Italija priznale su *potpunu slobodu i nezavisnost Države Rijeke/Fiume* i D'Annunzio napušta Rijeku iduće godine nakon tzv. *Krvavog Božića* i rušenja mostova na Brajdici i Delti. Rimskim sporazumom iz 1924. godine grad je podijeljen na zapadni dio (priključen Italiji) i istočni dio, Sušak (priključen Kraljevini SHS).

Kuća Farina

Kalvarija 26

detalj

Autor: Pietro Fabro
Godina izgradnje: 1910.

Bez obzira na pad broja stanovnika te činjenici da se nije jamčila sigurnost za veća ulaganja i nemogućnost doseganja važnosti Trsta, stambena izgradnja u Rijeci bilježila je kontinuitet.

Stambene zgrade

Baštijanova 16-18

Baštijanova 20

Stambena zgrada

Baštijanova 58

Autor: Enea Perugini
Godina projektiranja: 1934.

Pojačana izgradnja započinje 30-tih godina nakon stabilnije političke situacije, koja je omogućila državna i privatna ulaganja i traje do pred kraj Drugog svjetskog rata.

Stambena zgrada Zigar

Brajšina 20

ili Brajšina 22

Autor: Dante Wild
Godina projektiranja: 1934.

Stambena zgrada

Brajšina 18

Stambena zgrada Superina

Brajšina 19

Autor: Ugo Lado
Godina projektiranja: 1935.

Stambena zgrada Sachs

Brajšina 29 (?)

Autor: G. Angyal
Godina projektiranja: 1937.

Stambena zgrada

Brajšina 31

Autor: Amadeo Slavich
Godina projektiranja: 1934.

Stambenim nizovima i osmišljenim naseljima nastavljena je urbanizacija Belvedera, Kozale, Podmurvica i Škurinja kroz četiri tipa građevina: kompleksi stambenih zgrada s tri do šest katova (veliki broj stanova), dvokatnice s nekoliko stanova za iznajmljivanje, naselje sa tipskim kućama (jedan do dva stana) i privatne obiteljske kuće (vile). Za prvi tip zgrada, uglavnom kuće i stanovi namijenjeni manje imućnim građanima, najčešći investitor bila je državna ustanova *Ente Autonomo Case Economiche e Popolari*.

Isti investitor gradio je i manje obiteljske kuće na sunčanim stranama padina, pri tome želeći omogućiti svakoj zgradi pravo na pogled i ne ometati drugome vidik. Takav je primjer naselje ispod crkve Sv. Romualda i Svih svetih gdje se komunikacija između kuća odvija stepenicama i uskim ulicama. Neke od zgrada danas su *skrivene*, kao na primjer u Baštijanovoj ulici na kućnim brojevima 42 i 44.

Izgled terena, organiziranost prostora, tehničke prednosti i ostali elementi diktirali su gradnju zgrada do šest katova i sa jednim do tri ulaza. Jedan od najvećih takvih gradilišta bio je uz današnju Tizianovu i Laginjnu ulicu.

**Stambena zgrada
(Casa nave)**

Laginjina 19

Autor: Nereo Bacci (Baccich)
Godina projektiranja: 1937.

Zgrada koja i danas zaokuplja pažnju izgledom izgrađena je 1937. godine na uglu nekadašnjih ulica Via Buonarroti i Via Tintoretto (danas na adresi Laginjina 19) na zemljišnoj čestici trokutastog oblika. Zbog toga svojim izgledom podsjeća na brod i korisnici su joj nadjenuli ime *Casa nave*.

Osim izgledom, ova kuća bila je poznata i po trosobnim stanovima funkcionalnog prostornog rasporeda.

Zgradu je projektirao riječki arhitekt Nereo Baccich (Bacci), pripadnik generacije talijanskih arhitekata čuvene *Gruppo 7*, školovanih na Visokoj tehničkoj školi u Milanu.

Nereo Bacci (Baccich)

Sjedište Mjesnog odbora Kozala (Volčićev trg 2) nalazi se u društvenom domu kojeg je projektirao Enea Perugini (1903.-1976.). Autor je koristio jednostavan stil ne želeći umanjiti dominantnu ulogu obližnje crkve Sv. Romualda i Svih svetih. Dom, izvornog naziva *Circolo Rionale PNF Cosala*, bio je sjedište fašističke organizacije (*Federazione dei Fasci di Combattimento*) koja je gradnju i naručila.

Iza Drugog svjetskog rata prostorije doma koristio je Radio Rijeka.

**Pogled na Volčićev trg i
crkvu Sv. Romualda i Svih svetih**

oko 1930.

2015.

**sjedište Mjesnog odbora
Kozala**

Prostori na brijegu što se spušta do kanjona Rječine bili su namijenjeni izgradnji kuća za iznajmljivanje (Brajšina ulica) i obiteljskih vila (Šetalište Vladimira Nazora). Zajedničko im je da su naručitelji bili privatna lica: Justin, Lado, Mareschi, Menczer, Negroni, Superina, Sperber, Zigar, Tuchtan i drugi.

Vila Mareschi-Tuchtan

Šetalište Vladimira Nazora 6

Autor: Luigi Parmeggiani
Godina projektiranja: 1938.

Stambena zgrada Lado

Šetalište Vladimira Nazora 21

Autor: Ugo Lado
Godina projektiranja: 1933.

Kozalu od Starog grada dijeli **Ulica žrtava fašizma**. Na njenoj južnoj strani podignuta je 1906. godine Sudbena palača na mjestu srušenog Kaštela u kojem je bilo sjedište kapetana Rijeke, namjesnika feudalnog gospodara do sredine 18. st. Izgradnja Sudbene palače uvjetovana je gradnjom nove ceste. Najdublji iskop bio je pred Sudbenom palačom te su arhitekt F. Stigler i inženjer Gioacchino Grassi projektirali podzid i stube uz sjevernu stranu ceste i time stvorili divno urbanističko jedinstvo. Radove je izveo riječki poduzetnik Giovanni Rubinich (Ivan Rubinić). Pri tome je korišten kamen iz Drenove, a radove su obavili radnici i klesari iz Rijeke. Tijekom talijanske okupacije u Drugom svjetskom ratu ulica je dobila naziv Via Roma. Zatvori uz Sudbenu palaču postali su mučilišta domoljuba, a u narodu je postala poznata rečenica *Via Roma nikad doma*.

Nedaleko stubišta počinje **Ulica Kalvarija**. Naziv je dobila prema istoimenom brijegu u južnom dijelu Kozale na kojemu su isusovci 1676. godine podigli kapelu Sv. Groba. Ovdje je od 1773. do 1880. godine bilo prvo groblje, a zatim je preneseno na Kozalu. Prvu lijevu kuću u ulici podignuo je Nikola Emili 1787. godine.

Ulica žrtava fašizma

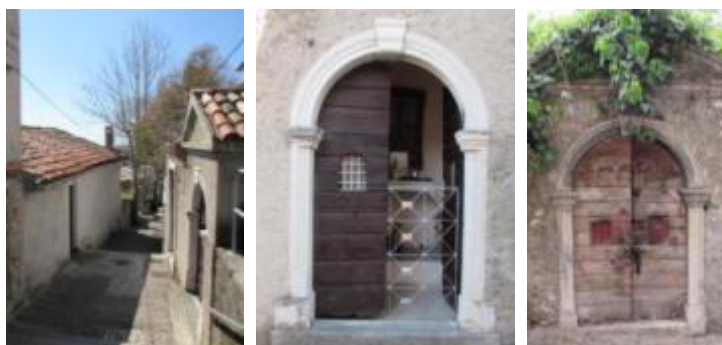

podzid i stube

Sudbena palača

Ulica Kalvarija i kapelice

Kalvarija

Današnji uspon Kalvarija nastao je kao odgovor na Trsatske stube Petra Kružića u doba protureformacije. Na vrhu brijega Goljak isusovci su postavili tri drvena križa s kamenim kipovima sa strana. Duž stuba izgrađeno je sedam kapelica koje prikazuju Kristove muke na Križnom putu. Samo je jedna od njih obnovljena, zahvaljujući obitelji Pintarić, koja ju je adaptirala prilikom uređenja svoje kuće.

Idući Ulicom Kalvarija prema brijegu Goljak pratimo ostatke rimske utvrde poznate kao *Liburnijski limes*, još 1689. godine prikazan kao dobro ušćuvan.

Zid je bio dio obrambenog sustava *Kluzura Julijskih Alpa*, čija je glavna i polazna točka bila antička Tarsatika, rimski grad uz obalu Rječine.

Značajnu ulogu zid dobiva u 4. st. kada, najvjerojatnije, postaje dio organizirane vojne granice čija je uloga bila onemogućiti prodor barbara. Utvrda je završavala kod Prezida u Gorskom kotaru.

Rijeka, 1728. – detalj
Valentin Metzinger
(vide se tri križa na Goljaku)

**Kip
Gospe Žalosne**

Kako je zid visine i do 2,8 metara, građen od djelomično obrađenog kamena i s ispunama od sitnog kamena, šljunka i crijepa, stanovnici su vjerovali da je tu zidinu mogao izgraditi samo Golijat te prema legendi odavde dolazi i naziv Goljak.

Godine 1970. izgradnjom naselja Kozala II. porušene su gornje kapele i Kalvarija na Goljaku, a na vrhu Kalvarije postavljen je 1977. godine kip Gospe Žalosne.

Ulica Kalvarija

Liburnijski limes

Marco Moro - **Rijeka s Kalvarije**, druga polovina 19. st.

U neposrednoj blizini gradske jezgre na podnožju brijega Kozala smješten je **Park Nikole Hosta**. Započinje na sjecištu ulica Žrtava fašizma i Kalvarije, a Šetalište Vladimira Nazora dijeli ga na dva dijela. Uz Gradski park na Mlaci i Park heroja na Trsatu čini trolist najvažnijih riječkih parkova.

Park Nikole Hosta

donji dio

pogled na Sudbenu palaču

Odlikuje se povoljnim klimatskim prilikama jer je cijeli dan izložen suncu i zaštićen od hladnih vjetrova.

Park je osnovao nadvojvoda Josip Habsburški koji je ovdje započeo sa sadnjom i sustavnim nastojanjima oko aklimatizacije egzotičnih vrsta dendroflora (drveće, grmovi, polugrmovi i penjačice). Plodna zemlja dovozila se i iz Lopače u dolini Rječine.

Velikim naporima nadvojvoda je uspio ovdje prilagoditi znatan broj domaćih i stranih biljnih vrsta.

Neki rodovi zastupljeni su sa više vrsta kao npr. rod jela sa 10, cedrovi s 5, čempresi s 8, borovi s 9 vrsta itd.

Tijekom vremena osjetljivije vrste su zbog zapuštanja parka uglavnom nestale.

U donjem dijelu parka zasađena su i pojedina nova stabla, a ostavljena su veća i starija stabla.

Park Nikole Hosta

gornji dio

Od njih valja istaknuti japansku kalinu koja zimi svojim bobicama daje hranu pticama. U blizini su egzotična fotinija, tise i magnolije. Donjim dijelom parka dominira nekadašnja vila nadvojvode Josipa u kojoj je smješten Državni arhiv Rijeka.

Park Nikole Hosta

gornji dio i bazen

U gornjem dijelu parka zasađena je skupina cedrova i smješten je bazen s vodoskokom. Uokolo su skupine crnike, čempresa, borova, lovora i koprivića.

Nikola Host
1761.-1834.

Sa istočnog dijela parka pruža se pogled na južni dio parka i Rijeku. Park od 1996. godine nosi ime po Nikoli Hostu, liječniku i botaničaru.

Car Franjo I. imenovao ga je svojim osobnim liječnikom i pomogao mu u osnivanju botaničkog vrta u Belvederu (Beč). U vrtu je želio prikazati autohtonu floru Austrijskog Carstva sa naglaskom na nepoznate biljke naših krajeva. Nikola Host otkrio je i opisao četiri biljna roda i više od četrdeset različitih vrsta i podvrsta. Objavio je četiri knjige i prvi je opisao floru Kastavštine i njezine okolice.

Njegov rodni grad Rijeka imenovao ga je 1832. godine plemićem-savjetnikom, a 1828. dodijelio mu je naslov *capitaneus civilis*.

Vilu *Negroni*, u kojoj je od 1945. godine smješten **Prirodoslovni muzej**, projektirali su 1934. godine Vittorio Angyal (1889.-1952.) i Pietro Fabro. Muzej se nalazi u gornjem dijelu parka.

Muzej je utemeljen 16. svibnja 1876. godine kada je dr. Joseph Roman Lorenz dostavio program razvoja muzeja gradonačelniku Rijeke Giovanniu Ciotti.

Inicijativu i prijedlog za osnivanje dao je prirodoslovac amater Mario Rossi 1945. godine te je za javnost otvoren 1. svibnja 1946. godine. Tog dana otvoren je manji akvarij, a godinu dana kasnije i manji zoološki vrt.

Prirodoslovni muzej

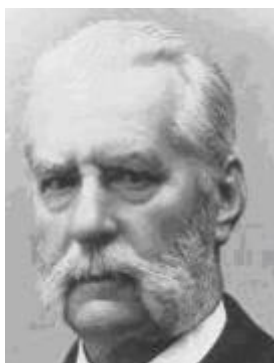
Krajem 1961. godine ukinut je zoovrt i započelo se sa stručnom muzejskom djelatnošću. Dvije godine kasnije inicirana su prva terenska istraživanja. Djelatnost ustanove vezana je uz prikupljanje, prepariranje i čuvanje prirodoslovnih predmeta s područja Kvarnera, Istre i Gorskog kotara. Prirodoslovni muzej prvi je regionalni muzej na riječkom području.

Joseph Roman Lorenz (1825.-1911.) bavio se višegodišnjim hidrografskim istraživanjima u Riječkom zaljevu i Kvarneru.

Osim istraživanja, mnogo je učinio i za izobrazbu riječke mladeži i razvitak gimnazijskih prirodopisnih zbirki.

Zbog izuzetnih zasluga za upoznavanje Kvarnera izabran je za počasnog građanina Rijeke.

Njegovim je imenom 1996. godine nazvana ulica, Lorenzov prolaz, u kojoj je smješten Prirodoslovni muzej.

Joseph Roman Lorenz
1825.-1911.

Groblje Kozala

Groblje Kozala

grobovi sarkofazi

aleja mauzoleja

Groblje Kozala jedno je od najstarijih groblja u Hrvatskoj na kojem su ukopi službeno započeli 1. prosinca 1838. godine. Od osam riječkih groblja ono je najstarije i najljepše monumentalno groblje. Evidencija ukopa vodi se od 1872. godine te se ponekad i ova godina uzima kao početak groblja Kozala.

Ono je od svog osnutka namijenjeno raznim religijama (katoličanstvo, protestantizam, pravoslavlje i židovstvo), a na grobovima se iščitavaju višejezični natpisi i imena (hrvatski, mađarski, talijanski, francuski, engleski, njemački i latinski).

Prvi mauzoleji izgrađeni su za obitelji Adamić i Poglayen. Arhitekt Adam Olf izgradio je 1842. godine prve niše u dorskom stilu. Cjelokupni projekt uređenja groblja preuzeo je 1856. godine Luigi d'Emilys (Luigi Emily). Taj plan je reguliran 1898. godine da bi bio definiran oko 1924. godine. Do danas je neznatno izmijenjen jer prostor groblja zavisi o izgledu terena.

Godine 1912. riječki arhitekt Venceslao Celligoi (1851.-1916.) ponudio je poglavarstvu projekt u obliku potkove s 400 niša, kojeg je razradio Filibert Bazarig (1843.-1896.) i do danas predstavlja najelegantniji sklop. Ove niše izgrađene su u stilu visoke renesanse u etapama do 1912. godine. Nakon toga započela je gradnja niša u obliku secesije.

Današnje groblje sastavljeno je od istočnog (starijeg) i zapadnog (novijeg) dijela koje dijeli glavna poprečna aleja.

Oba dijela komponirana su iz tri cjeline.

Istočni dio čine staro groblje (Cimitero Vecchio), potkova (Ferro di Cavallo) s okolicom (dječje groblje, sjeverni niz obiteljskih mauzoleja, vojna kosturnica s Oltarom bratstva, komunalna opća kosturnica i područje sarkofaga i podnih kosturnica) i južno proširenje (podne grobnice, partizansko polje i Anghebenove niše).

Zapadni dio obuhvaća novo polje (Campo Nuovo – Rotonda dei Granatieri i Heringove secijske niše), židovsko groblje (Israeliti – Anghebenove zapadne niše) i najnovije polje ukopa.

Na groblju Kozala uočavaju se grobnice za tri tipa ukopa: podne grobnice, mauzoleji i niše. Oni su grupirani prema zahtjevu terena i imaju mjesto u generalnom planu.

Uz rubove grobljanskog terena podignuti su mauzoleji i blokovi niša, a u poljima središnjeg dijela podni (obični) grobovi i nešto raskošniji uz rubove i uglove pojedinih polja.

Skulpture na groblju mogu se razvrstati u skupine samostojećih kipova te kamenih ili metalnih reljefa.

Na groblju Kozala podignuti su mauzoleji velike umjetničke vrijednosti, a pripadali su imućnim Riječanima, čiji potomci većinom nisu živi.

Ivan Rendić
1849.-1932.

Kipar Ivan Rendić (1849.-1932.) izradio je projekte i plastiku za više znamenitih riječkih obitelji: Gorup (1883.), Ploech (1888.), Štiglić, Bakarčić (1891.), Kopajtić-Battagliarini (1892.), Gelletich-Bartolich-Nicolaides, Manasteriotti (1896.), Fumi (1902.) i Smokvina (1916.).

Od spomenika valja spomenuti grobnicu Carmele Dall'Asta-Mohovich (1900.) koja je bila izložena u Zagrebu 1901. godine.

Osim Rendića valja spomenuti

Ivan Rendić:
Zaspala vestalinka,
Grob Smokvina, detalj

kipare: Giovanni Dorigo, Domenico Rizzo, Giovanni Borri i Giovanni Mayer.

Mauzoleje su projektirali i arhitekti Pietro Cuchetti, Ivan Rendić, Karl Seidel, Carlo Pergoli, Niccolo Giacich, Filibert Bazarig i Giacomo Zammattio.

Edoardo Treves:
Mauzolej obitelji
Wottawa

Domenico Rizzo:
Grobnica Ossoinack
detalj

Ivan Rendić:
Mauzolej Manasteriotti

Groblje Kozala vrijedan je čuvar sjećanja na obitelji koje su u Rijeku dolazile iz svih krajeva Europe u vrijeme uspona grada u 19. stoljeću, ali i zbog egzodusa riječkog stanovništva uglavnom talijanske narodnosti, nakon Drugog svjetskog rata. Mnogi poznati građani koji su u Rijeci ostavili značajan pečat imaju počivalište na Kozali: Hinko Bačić (trgovac i veleposjednik), Anton Bakarčić (brodovlasnik, posjednik i tvorničar), Venceslao Celligoi (arhitekt i građevinski poduzetnik), Igor Emili (arhitekt), Giovanni Fumi (slikar), Josip Gorup pl. Slavinjski (industrijalac, veleposjednik i mecena), Antonio Grossich (kirurg), Vinko Matković (akademijski kipar), Charles Meynier (tvorničar), Luigi Ossoinack (tvorničar i veleposjednik), Zlatko Prikrić (inž. arhitekture), Peter Salcher (profesor) i Walter Crafton Smith (tvorničar).

Po nekim znamenitim osobama sa počivalištem na Kozali imenovane su i riječke ulice:

Andrija Ljudevit
Adamić
1767.-1828.
trgovac i dobrotvor

Erazmo pl. Barčić
1830.-1913.
političar i odvjetnik

braća Branchetta:
Antonio
1831.-1916.
Costantino
1835.-1908.
trgovci i dobrotvori

Gian Battista
Cambieri
1754.-1838.
liječnik i dobrotvor

Đuro Catti
1849.–1923.
liječnik

Giovanni Ciotta
1824.–1903.
veleposjednik, mecena i gradonačelnik
(1872.–1896.)

Viktor Finderle
1902.–1964.
liječnik i izumitelj

Ivan Kobler
1811.–1893.
povijesni pisac

Radmila Matejčić
1922.–1990.
sveučilišni profesor,
povjesničar
umjetnosti i arheolog

Iginio Scarpa
1794.–1866.
veletrgovac,
brodovlasnik i
dobrotvor

Romolo Venucci
(Wnoucsek)
1903.–1976.
slikar, kipar i
likovni pedagog

Od 2004. godine groblje Kozala punopravni je član Udruge značajnih groblja Europe – ASCE (*Association of Significant Cemeteries in Europe*), osnovane 2001. godine u Bologni.

Mrtvačnica židovskog groblja

Osim privatnih grobnica, mauzoleja i spomenika, na groblju Kozala podignuta su i spomen obilježja.

Od samog početka planiranja izgleda groblja, inž. Emily ucrtao je na zapadnom dijelu i polje za židovsko groblje.

Na dijelu starog groblja podignuta je mrtvačnica. Mrtvačnicu je 1893. godine projektirao Francesco Plaček.

Na bočnoj strani mrtvačnice postavljena je spomen-ploča žrtvama fašizma i za vječni spomen članovima obitelji Kremzir i Weiss.

ŽRTVE FAŠIZMA

ARTUR KREMZIR ROĐ. 1870.
JOSIPA KREMZIR ROĐ. WORTMAN ROĐ. 1883.
ELLY WEISS ROĐ. KREMZIR ROĐ. 1902.
ĐURO WEISS ROĐ. 1903.
MILORAD WEISS ROĐ. 1929.
TANJA WEISS ROĐ. 1934.

ZA VJEČNI SPOMEN

PRIMARIUS DR ERNEST KREMZIR
POREZNI INSPEKTOR ROBERT KREMZIR
KAPETAN DUKE PLOVIDBE COMMODORE PAVAO
KREMZIR

Uz groblje je 1981. godine podignut spomenik židovskim žrtvama holokausta 1941.-1945, čiji je autor inž. Zdenko Sila.

Današnje polje postalo je 1993. godine spomen-groblje i zaštićeno spomen-područje. Iste godine Grad Rijeka obnovio je i mrtvačnicu židovskog groblja.

Nedaleko židovskog groblja podignut je spomenik talijanskim vojnicima poginulima u Prvom svjetskom ratu. Spomenik, čiji je autor Gastone Iscra Gambato, podignut je na polju nazvanom *Rotonda dei Granatieri* vjerojatno između 1919. i 1922. godine. Središnji reljef prikazuje umirućeg nagog vojnika sa šljemom i mačem, nad kojim je urna s vječnim plamenom.

Danas iznad križa na spomeniku nedostaje natpis *GRANATIERI DI*

SARDEGNA, a sa obje strane križa dvije ploče sa imenima poginulih. U prvobitnom izgledu spomenika iz posude u obliku urne izlazila je od kamena isklesana vatra te su zajedno predstavljale granatu, jedan od simbola brigade.

Naknadno je ugrađena pločica s natpisom na talijanskom jeziku: *QUI RIPOSANO LE SALME DI 9 GRANATIERI ITALIANI* (Ovdje počivaju posmrtni ostaci 9 talijanskih grenadira).

Spomenik vjerojatno nije komemorirao samo vojnike stradale u Prvom svjetskom ratu ili tijekom *Krvavog Božića*, već i one koji su umrli od posljedica španjolske gripe.

Isti autor je do ovog spomenika projektirao i spomenik vojnom pilotu Francescu Caparellu (1985.-1918.), rodnom iz Catanzara, a oborenom iznad Rijeke 1918. godine.

U istočnom dijelu, zbog prenamjene stare opće komunalne kosturnice u vojnu, inž. Bruno Angheben izveo je 1918. godine novu Komunalnu opću kosturnicu – Ossario Comune.

Nasuprot Kosturnice uređeno je partizansko polje sa grobovima riječkih partizana. Grobovi su označeni jednostavnim okomitim kamenim pločama i uklesanom crvenom petokrakom zvijezdom i podacima za većinu pokojnika

U TEŠKOJ I KRVAVOJ BORBI PROTIV FAŠISTIČKIH TIRANA
 OVI HEROJSKI BORCI HRVATI I TALIJANI DALI SU SVOJE ŽIVOTE
 ZA SLOBODU ZA BRATSTVO I JEDINSTVO
 ZA NOVU NEZAVISNU TITOVU SOCIJALIŠTIČKU JUGOSLAVIJU
 NEKA JE SLAVA HEROJIMA PALIM
 U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU I NARODNOJ REVOLUCIJI

GRADSKI ODBOR SAVEŽA BORACA
 NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA GRADA RIJEKE

NELLA DURA E CRUENTA LOTTA CONTRO I TIRANNI FASOISTI
 QUESTI EROICI COMBATTENTI CROATI ED ITALIANI FANNO DATO
 LA LORO VITA PER LA LIBERTA OER LA FRATELLANZA E L'UNITA
 PER LA NUOVA JUGOSLAVIA DI TITO INDIPENDENTE E SOCIALISTA
 GLORIA A GLI EROICADUTI NELLA GUERRA POPOLARE
 DI LIBERAZIONE E RIVOLUZIONE POPOLARE

IL COMITATO CITTADINO
 DEEL UNIONE DEI COMBATTENTI DELLA GUERRA
 POPOLARE DI LIBERAZIONE DELLA CITTA DI FIUME

***Partizansko groblje poginulih antifašističkih boraca u NOR-u 1941-1945
 Cimitero partigiano dei caduti combattenti antifascisti***

Inž. Bruno Angheben projektirao je 1918/19. godine Vojnu kosturnicu i Oltar bratstva (Altare della Fratellanza) za posmrtno ostatke donedavnih neprijatelja. Kosturnicom dominira kubični oltar s reljefom Krista koji na povijenim leđima nosi križ. Reljef je djelo kipara Ruggera Rovana iz Trsta. Spomenik je dao podignuti riječki Municipij čime se dao obol europskom trendu pomirenja i proslavi završetka Prvog svjetskog rata.

Vojna kosturnica i Oltar bratstva

OVDJE POČIVA 941 VOJNIK AUSTRIJSKO
 UGARSKE VOJSKE
 KOJI SU PALI U SVJETSKOM RATU 1914 - 1918
 AUSTRIJSKI CRNI KRIŽ
 BRIGA O GROBOVIMA PALIH VOJNIKA

HIER RUHEN 941 SOLADATEN DER ÖSTERREICHISCH
 UNGARISCHEN ARMEE.
 DIE IM WELTKRIEG 1914 - 1918 GEFALLEN SIND
 ÖSTERREICHISCHES SCHWARZES KREUZ
 KRIEGSGRÄBERFÜRSORGE

Natpis na vrhu oltara:
 HOSTES OLIM NVNC FRATRES
 (Nekad neprijateljji, sada braća)

U neposrednoj blizini Vojne kosturnice, na prostoru trokutastog oblika, postavljena su dva spomenika.

SJEĆANJE NA NJEMAČKE VOJNIKE,
POGINULE U II. SVJETSKOM RATU,
KOJI SU DO STUDENOG 2007. GODINE
BILI POKOPANI NA OVOM GROBLJU.

ZUM GEDENKEN AN DIE DEUTSCHEN,
IM ZWEITEN WELTKRIEG GAFALLENEN
SOLDATEN DIE BIS NOVEMBER 2007
AUF DIESEM FRIEDHOF LAGEN.

**Spomenik njemačkim vojnicima poginulim u
Drugom svjetskom ratu**

Posmrtni ostaci njemačkih vojnika poginulih na riječkom području u Drugom svjetskom ratu ekshumirani su 2007. godine i vraćeni u Njemačku. Iste godine spomen-obilježje je izradila i postavila Služba za klesarske i prateće poslove KD Čistoća d.o.o, prema suglasnosti Konzervatorskog odjela u Rijeci.

Spomenik svim Riječanima / Fiumanima na grobljima raspršenim po svijetu podignula je Lega nazionale Trieste – sezione Fiume.

AI NOSTRI FRATELLI FIUMANI
DOVUNQUE ABBIANO ESSI
CRISTIANA SEPOLTURA
O ATTENDANO D'AVERLA DALLA
CIVILE PIETA DEI VIVI
SIA DURATURO IL RICORDO
NELLA PIETRA DA NOI
CONSCRATA ALLA STORIA

NAŠOJ BRAĆI FIUMANIMA
GDJEGOD ONI IMALI
KRŠĆANSKI POKOP
ILI GA ČEKALI OD STRANE
GRAĐANSKE MILOSTI ŽIVIH
NEKA IM BUDE TRAJAN SPOMEN
OD NAS U KAMENU
POVIJESTI POSVEĆENOM

LEGA NAZIONALE TRIESTE SEZIONE FIUME

Spomenik Riječanima / Fiumanima

Izvan groblja Kozala, u smjeru prema crkvi Sv. Romualda i Svih svetih, podignuta su četiri spomenika.

Nasuprot nekadašnje upravne zgrade KD Kozala podignut je **spomenik trinaestorici znanih i trojici neznanih strijeljanih boraca**.

**Spomenik trinaestorici
znanih i trojici neznanih
strijeljanih boraca**

ZA STVAR PROLETARIJATA CIJELOG SVIJETA ZA
BRATSTVO I JEDINSTVO HRVATA I TALIJANA
ZA MEĐUNARODNU SOLIDARNOST RADNIČKE KLASI
U KRVAVOJ BORBI PROTIV FAŠIZMA DADOŠE SVOJE ŽIVOTE
STRELJANI SU NA OVOM MJESTU U SEPTEMBRU 1944.
DRUGOVI

PER LA CAUSA PROLETARIATO TUTTO IL MONDO
PER LA FRATELLANZA E L'UNITA DEI CROATI E DEGLI ITALIANI
PER LA SOLIDARIETA INTERNAZIONALE DELLA CLASSE LAVORATRICE
NELLA SANGUINOSA LOTTA CONTRO IL FASCISMO
DIEDERO LA LORO VITA IN QUESTO POSTO NEL SEPTEMBRE 1944
I COMPAGNI

HERVATIN CARLO	PICOVICH REMIGIO
JELENICH MICHELE	ROCIANI GIOVANNI
KREMENIĆ MATE	BLAŽIĆ ANTON
MATEŠIĆ LUDVIK	JARĐAS MIRO
MUGGIA MARIO	BLEČIĆ ANTON
PERŠIĆ TILIE	STEFAN LEOPOLD
	PEZMANN LEOPOLD
I TROJICA NEPOZNATIH - E TRE IGNOTI	

GRADSKI ODBOR SAVEZA BORACA
NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA RIJEKA

COMITATO CITTADINO UNIONE COMBATTENTI
DELLA GUERA DI LIBERAZIONE FIUME

Spomenik palim braniteljima u Domovinskom ratu otkriven je u čast jedanaestorici hrvatskih branitelja s ovog područja Rijeke 8. srpnja 2005. godine u parku prije crkve Sv. Romualda i Svih svetih.

Inicijativu za njegovo postavljanje dali su mjesni odbori Belveder, Brašćine-Pulac i Kozala. Autori spomen obilježja su Damir Emilio i Zlatko Kuntak.

Ivana i Darko Bilen, djeca jednog od poginulih branitelja, otkrili su spomenik isklesan iz sedam tona teškog kamenog bloka kojeg je donirala tvrtka Kamen d.d. iz Pazina.

Dopremili su ga djelatnici HEP d.o.o. Elektroprimorje Rijeka, a klesarske radove izveli su djelatnici KD *Kozala* d.o.o.

**Spomenik
palim braniteljima u Domovinskom ratu**

BILI SU PRVI KADA JE TREBALO
PROLAZNIČE STANI I RECI IM HVALA

POGINULIM BRANITELJIMA DOMOVINSKOG RATA

BRUNO PRPIĆ
JOŠKO JANEŠ
MATO BUKOVČAN
NIKOLA STOJANAC
ROBERT MARELJA-BOŠNJAK
SINIŠA SUPERINA
ZDRAVKO FIČOR
ZORKO DABO
ZVONIMIR KATALINIĆ
ZVONIMIR ŠKERL
ŽELJKO BILEN

VJEČNO HVALA SUGRAĐANIMA MO BELVEDER, MO
BRAŠĆINE-PULAC, MO KOZALA

GRAD RIJEKA 2005

Bruno Prpić
1962. – 1991.

Mato Bukovčan
1959. – 1993.

Robert Marelja
1973. – 1993.

Siniša Superina
1971. – 1992.

Zdravko Fičor
1960. – 1994.

Zoran Dabo
1963. – 1991.

Joško Janeš
? – ?

Nikola
Stojanac
? – ?

Zvonimir
Katalinić
? – ?

Zvonimir Škerl
? – 1992.

Željko Bilen
1965. – 1992.

Na prilazu kosturnici talijanskim vojnicima podignut je 2003. godine **spomenik pomirenju Riječanima nestalim u miru i ratu**.

**Spomenik Riječanima
nestalim u miru i ratu**

AI FIUMANI DI OGNI FEDE E RAZZA
SCOMPARI IN PACE E IN GUERRA,
CUI VIOLENZA TOTALITARIA NEGO'
UMANA GIUSTIZIA E CRISTIANA SEPOLTURA
TU LIBERO DALL' ODDIO, QUI, PER ESSI,
FERMATI E PREGA.

RIJEČANIMA SVIH VJERA I RASE
NESTALIM U MIRU I RATU
KOJIMA TOTALITARNO NASILJE
NIJE PRUŽILO
LJUDSKU PRAVDU I KRŠĆANSKI POKOP
TI, OSLOBOĐEN MRŽNJE, OVDJE ZA NJIH
STANI I MOLI SE.

TO THE FIUMANI OF EVERY CREED AND RACE
PERISHED IN PEACE AND IN WAR
TO WHOM TOTALITARIAN VIOLENCE DENIED
HUMAN RIGHTS AND CHRISTIAN BURIAL
YOU, FREE FROM HATE, HERE, FOR THEM
PAUSE AND PRAY

LE ASSOCIAZIONI DEGLI ESULI FIUMANI IN ITALIA ROMA-PADOVA
UDRUGE FIUMANSKIH U ITALJI, RIM-PADOVA
2 Novembre 2003

Iznad groblja Kozala, uz njegovu istočnu ogradu podignuta je 1934. godine **Zavjetna crkva Sv. Romualda i Svih svetih (Votivni hram)**. Osnovni poticaj za podizanje Votivnog hrama bila je želja za obilježavanje uspomene na sugrađane poginule u Prvom svjetskom ratu.

U donjem dijelu hrama nalazi se kriptična sa nišama poginulih ili podleglih u ratu. Gornji dio čini crkva Svetog Romualda i Svih svetih. Crkva je djelo riječkog arhitekta Bruna Anghebeni (1891.-1977.). U realizaciji su sudjelovali Romolo Venucci, Edoardo Treves, Giuseppe Valerio, Ladislao de Gauss i Edmondo Dal Zotto.

U to je doba ovaj projekt značio arhitekturu budućnosti.

GENERALNI KOMESARIJAT ZA ODAVANJE
POČASTI PALIM U RATU

RIM

KOSTURNICA TALIJANSKIH VOJNIKA
PALIH U RATU

COMMISARIATO GENERALE
ONORANZE AI CADUTI IN GUERRA

ROMA

SACRARIO DEI CADUTI ITALIANI

Kosturnica talijanskih vojnika

**Zavjetna crkva
Sv. Romualda i Svih svetih**

detalj

U blizini granice mjesnih odbora Kozala i Brašćine-Pulac podignut je **spomenik borcima sa Kozale palim u Narodnooslobodilačkom ratu 1941.-1945.**

Spomenik palim borcima NOR-a sa Kozale

BEZJAK ONORATO	1945.
JARDAS RODOLFO	1944.
MIHICH ANTONIO	1942.
MANDICH SERGIO	1945.
MARTINIS WILIM	1945.
MATEŠIĆ LUDVIG	1943.
SICHICH CLAUDIO	1945.
SUPERINA VLADIMIRO	1944.
VALICH OTTAVIO	1945.
VIVODA UMBERTO	1944.
ZUSTOVICH ALFREDO	1943.

SLAVA
DRUGOVIMA SA KOZALE
PALIM ZA SLOBODU

GLORIA
AI COMPAGNI DI COSALA
CADUTI PER LA LIBERTA

Brajdica sa Kalvarije

Trsat sa Kalvarije

Kozala sa Trsata; ispod brijega je Vodovodna ulica

KOZALA KROZ POVIJEST

128. pr.n.e. Započela je izgradnja *rimskog limesa*.
166. Ponovno se učvršćuje *rimski limes*.
1526/27. Sagrađena je kapela Sv. Katarina.
1540. Pulski biskup Giovanni (Ivan) Vergerio donio je odluku kojom je kanonik Bartolomeo Grohovacz (Bartol Grohovac) zakoniti rektor crkve Sv. Katarina.
1676. Članovi bratovštine *Agonije* odlučili su na brijegu Goljak podignuti tri križa i izgraditi sedam kapela Križnog puta.
1678. Kamen temeljac za izgradnju kapele Sv. Groba postavio je pulski biskup Bernardino Coriani. Kapela je vjerojatno srušena početkom 20. stoljeća.
1689. Objavljena je grafika Rijeke na kojoj se vide i tri križa na Goljaku.
1714. Pokroviteljstvo nad crkvom Sv. Katarina naslijedila je obitelj Colonna.
1745. Brigu o crkvi Sv. Katarina preuzela je obitelj Peraz.
1753. Zgrada današnjeg Državnog arhiva Rijeka pripala je obitelji Orlando.
1773. Uređeno je prvo groblje izvan grada na južnom obronku Kalvarije.
1787. Prvu lijevu kuću u ulici Kalvarija koja se protezala od grada prema brijegu, sagradio je Nikola Emili.
1789. Ivan Krstitelj Ježić, koadjutor senjskog biskupa, nakon vizitacije, naredio je zatvaranje kapele Sv. Katarine na Kozali.
1793. Napuštena kapela Sv. Luke pretvorena je u barutanu.
1799. Zgrada današnjeg Državnog arhiva Rijeka prešla je u posjed Pasqualovih.
1800. Prestali su ukopi na Kalvariji.
1803. Zgradu današnjeg Državnog arhiva Rijeka kupio je Andrija Ljudevit Adamić.
oko 1840. Riječki civilni Kapetanat započeo je stimuliranje ukopa pokojnika u vrtači na Kozali.
1842. Adam Olf projektirao je prve niše na groblju Kozala.
1845. Arhitekt Ignazio Rossi projektirao je niše na groblju Kozala.
1856. Inženjer Nicolò d'Emili napravio je sistematizaciju groblja Kozala.
1876. Gradsko zastupstvo donijelo je odluku o osnivanju pučke škole na Kozali.
1880. Pučka škola započela je na jesen sa nastavom u kući Franje Šuperine (k. br. 101, Kozala-Braščine). Nastava se odvijala u jednom razredu do 1911. godine.
1892. Venceslao Celligoi ponudio je projekt za regulaciju groblja Kozala i gradnju 400 niša u obliku potkovice. Nadvojvoda Josip dao je nalog arhitektu Raffaelu Culottiu za rekonstrukciju svoje vile (*Villa Giuseppe* – danas: Državni arhiv Rijeka).
1893. Na groblju Kozala izgrađene su niše u obliku potkovice. Idejni projekt razradio je arhitekt Filibert Bazarig.
1895. Završena je rekonstrukcija *Ville Giuseppe*.
1911. Po projektu Carla Pergolia izgrađena je osnovna škola na Kozali čije je otvorenje upriličeno 5. ožujka.
1912. Završena je druga faza gradnje niša u potkovici na groblju Kozala.
1916. Kompleks *Ville Giuseppe* otkupila je Riječka banka i štedionica.
1932. Arhitekt Bruno Angheben projektirao je zavjetnu crkvu Sv. Romualda i Svih svetih.
1934. Završena je izgradnja crkve Sv. Romulda i Svih svetih.
1937. Konzervator G. Brusin izveo je konzervaciju ostataka riječke trase *rimskog limesa* na Goljaku.
1970. Porušene su gornje kapele i Kalvarija na Goljaku zbog gradnje nebodera.

BIBLIOGRAFIJA:

- EKL, Vanda. Fluminensia. Izdavački centar Rijeka, 1991.
- GRGURIĆ, Mladen. Riječke škale / Scalinate fiumane. Rijeka, Muzej grada Rijeke, 1991.
- EKL, Vanda. Živa baština. Izdavački centar Rijeka, 1994.
- KOBLEK, Giovanni. Memorie per la storia della liburnica città di Fiume. Stab. Tipo-lit. Fiumano di E. Mohovich, Fiume, 1896. (reprint izdanje: KOBLEK, Giovanni. Povijest Rijeke, knjiga druga. Opatija, "Preluk", 1996.)
- Moderna arhitektura u Rijeci. Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka, 1996.
 - Jolanda Todorović: Stambena arhitektura riječke moderne / *L'Architettura Moderna residenziale a Fiume*
 - Jolanda Todorović: Sakralna arhitektura / *L'architettura sacra*
- Arhitektura secesije u Rijeci. Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka, 1998.
 - Daina Glavočić: Arhitektura secesije u Rijeci / *Secesional Architecture in Rijeka*
 - Daina Glavočić: Stambena arhitektura / *Residential Architecture*
 - Nataša Ivančević: Individualna stambena izgradnja / *Individual Residential Buildings*
- Arhitektura historicizma u Rijeci. Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka, 2001.
 - Daina Glavočić: Stambena arhitektura / *Residential Architecture*
 - Nataša Ivančević: Individualna stambena izgradnja / *Detached Residential Construction*
- Prirodna baština Primorsko-goranske županije. Primorsko-goranska županija, Županijski zavod za prostorno planiranje. Tiskara i grafika Žagar. Rijeka, 2003.
 - Marko Randić: Park Nikole Hosta
- GLAVOČIĆ, Daina i suradnici. Kozala, monografija o riječkom komunalnom groblju i o kulturi pokapanja u Rijeci. KD "Kozala
- LUKEŽIĆ, Irvin. Fluminensia Slovenica. Izdavački centar Rijeka, 2007.
- MATEJČIĆ, Radmila. Kako čitati grad. Rijeka, Adamić d.o.o., 2007.
- MATANIĆ, Dubravko. Groblje kao mjesto sjećanja – Primjer vojnog spomenika *Il monumento granatieri di Sardegna* na riječkom groblju Kozala. Zagreb, 2014.
- LOZZI BARKOVIĆ, Julija. Međuratna arhitektura Rijeke i Sušaka. IK Adamić. Rijeka, 2015.

FOTOGRAFIJE:

- Marijan Matković, 2015.

Priradio: Marijan Matković, 2015.